

Färgforum 2012

Rapport

© 2013 Riksantikvarieämbetet
Box 1114
621 22 Visby
www.raa.se
registrator@raa.se

Inledning

Färgforum 2012 arrangerades av Riksantikvarieämbetet i samarbete med Stiftelsen Skansen och Statens fastighetsverk. Seminariet hölls i Skånska gruvan, Skansen.

Rapporten sammanfattar presentationer och diskussioner som ägde rum vid Färgforum 2012, den 18-19 oktober i Stockholm. Fotografier från seminariet togs av Helen Simonsson, Tom Sandström och Stefan Lindgren. Övriga bilder i rapporten kommer från föredragshållarnas presentationer.

Rapporten har sammanställts av projektgruppen Färgforum.

Layout: Maria Rossipal, Kathrin Hinrichs Degerblad

Seminariet har presenterats i en artikel i REALIA 3-2012 av Helena Grundberg:

<http://www.nkf-s.se//images/stories/PDF/REALIA/realianr3-2012.pdf>

Vi har valt att bifoga följande i rapporten:

Program

Föredragshållarnas sammanfattning av inlägg

Deltagarförteckning

Projektgrupp Färgforum
Kathrin Hinrichs Degerblad
Tom Sandström
Stefan Lindgren

Riksantikvarieämbetet
Visby september 2013

Sammanfattning av Färgforum 2012

Skånska gruvan erbjöd en vacker och inspirerande plats för Färgforum 2012. Mer än 65 deltagare fanns på plats för att ta del av cirka femton föredrag. Då årets tema var Rekonstruktioner av historiskt interiörmåleri utifrån frågeställningen ”Rekonstruktion med moderna material – går det?” förekom en hel del intressanta exempel på frågeställningar och ställningstagande för hur färg hanteras i olika miljöer och under olika omständigheter.

Seminarieret inleddes av Björn Andersson (Skansen) som berättade om vändspikade tapeter i sitt föredrag om Boktryckargården – ett unikt tapetprojekt. Seminariets deltagare hade även möjlighet att besöka Boktryckargården på Skansen för att själva se resultatet av hur man med denna typ av tapetuppsättning valt att gestalta en småborgerlig bostadsmiljö från 1840-talet

Bland föredragshållarna fanns Elisa Heikkilä (Museiverket Finland) som illustrerade hur man med digitalt medium kan visa ett rums olika färgsättningar och ytskikt i ett föredrag om Lusthuset vid Urho Kekkonens museum Ekudden i Helsingfors.

Ett annat intressant föredrag presenterades av Eva Wilms och Sigrid Lin (Celan-der/Linnémålarna) som betonade vikten av samarbete mellan de olika professionerna samt diskuterade praktiska aspekter som påverkar utförarens val av material och teknik i deras presentation om ”Språket” som skapar distans mellan hantverkare och akademien.

Sammantaget kan det sägas att det förekommer vissa skillnader i ”kultur och språk” mellan konservatorer och målare som behöver överbryggas. En annan viktig aspekt som belystes är att beställaren behöver tillräcklig kunskap och information för att kunna ta ett välinformerat beslut. Beslut handlar ofta om en kostnadsfråga och ett val mellan en billigare lösning eller en mer långsiktig investering.

Inför kommande Färgforum framkom önskemål om att ytterligare vidga deltagandet och diskussionerna genom att få med olika färgtillverkare och målare. Nästa sammankomst inom området färg blir konferensen Architectural Paint Re-search som kommer att äga rum i Stockholm 12-15 mars 2014.

Program till FÄRGFORUM 2012

torsdag 18 oktober

- 11.00** Samling och lätt lunch
- 12.00** Välkomnade. Presentation av Skansens erfarenheter av rekonstruktioner. Riksantikvarieämbetet och Skansen
- 12.30** Fallstudier och erfarenheter från Skansen: Karin Blent
Boktryckargården – ett unikt tapetprojekt Björn Andersson
Färgundersökning av måleriet i Bollnässtugan Marianne Strandin
Kajsa Söderberg
Korta presentationer
- 13.30** Öppet Forum:
Arja Källbom, *Ett gästhandverkarprojekt vid Hantverkslaboratoriet*
- 13.50** Kaffe
- 14.20** Öppet Forum fortsätter: Korta presentationer
Eva Wilms och Sigrid Lin, *"Språket" som skapar distans mellan hantverkaren och akademien*
Susanne Kaun, *Auripigment – sterk farge med svakheter*
Martin Ericson, *Rekonstruktion av gulmålad tapet från 1800-talet*
Elisa Heikkilä, *Lusthuset vid Urho Kekkonens museum Ekudden i Helsingfors / Röda salongen, Urajärvi herrgårdsmuseum, Asikkala*
Maria Höijer, *Rekonstruktion: Utgångspunkten styr resultatet – Gunnebo Slott*
Vicki Wenander, *In welchem Style sollen wir restaurieren?*
Jon Brænne, *Modernismens material och ytbehandlinger – Kan de konserveras, restaureras eller återskapas?*
- 17.00** Visning av Boktryckargården på Skansen
- 18.30** Kvällsmingel och middag Blå Porten

fredag 19 oktober

- 09.00** Exempel på rekonstruktioner och materialval i historiska byggnader, Anders Zander
Statens fastighetsverk
- 09.45** Kaffe
- 10.15** Öppet Forum: Korta presentationer
Kerstin Lyckman, *Rekonstruktion/omgestaltning av två medeltida smidesdörrar i Älvestad kyrka*
Edwin Verweij, *Fra sort-hvit til farge og fra 1860-tallet til i fjor. Om fargeundersøkelse, analyse og rekonstruksjonsarbeider i Statsrådsværelset, Stortinget i Oslo*
Karin Calissendorf, *Färgundersökning av marmorerade väggar i Västra trappan, Stockholms slott*
- 11.15** Presentation av färgrelaterade projekt på gång Stefan Lindgren
- 11.45** Sammanfattning av seminariet – nästa steg
- 12.00** Avslutning, lunch, studiebesök

Boktryckargården – ett unikt tapetprojekt

Björn Andersson, Stiftelsen Skansen

Skansen har 2008-2011 genomfört ett unikt tapetprojekt i samband med renoveringen och förnyelsen av Boktryckargårdens bostad i Skansens stadskvarter. Hela miljön har förnyats i syfte att visa en småborgerlig bostad från 1840-talet. Arbete har omfattat nytryck av tapeter, målning samt inköp av nya möbler och textilier m m.

Tapeterna har nytryckts på linnelumpapper i ark som klistrats samman till våder och sedan monterats på väggarna genom vändspikning, en teknik som var vanlig i timmerhus fram till dess man började tillverka tapetpapper på rulle. Så vitt vi känner till, har inte denna teknik återupptagits i något renoveringsprojekt sedan den övergavs kring mitten av 1800-talet. För att studera tekniken närmare gjorde Skansens målare och byggnadsantikvarie studiebesök i hus i Hälsingland där det fortfarande idag finns bevarade vändspikade tapeter. De nytryckta tapeterna är rekonstruerade efter fragment av originaltapeter som togs tillvara då huset plockades ned på 1930-talet. Papperet är tillverkat av pappersmakare Sanny Holm och tapeterna är tryckta hos tapetmakeriet *Handtryckta tapeter* på Långholmen. Skansens målare har svarat för uppsättning av tapeterna och allt måleriarbete i miljön.

Färgundersökning av måleriet i Bollnässtugan

Marianne Strandin, Stiftelsen Skansen

På Skansen pågår ett arbete med att utveckla de kulturhistoriska miljöerna så att de är trovärdiga och stöder de berättelser som Skansen har valt att förmedla i just den miljön. Det pågår också sedan några år tillbaka ett arbete med att systematisera värden och underhållet av de kulturhistoriska byggnaderna. Ett led i detta arbete har varit att ta fram en modell för kulturhistorisk värdering av miljöerna, på rumsnivå, yttre såväl som inre rum. Modellen bygger på Riksantikvarieämbetets system som Axel Unnerbäck har beskrivit, kombinerat med den metod för kulturmiljöanalys, DIVE, som Riksantikvaren i Norge arbetat fram. Metoderna har slagits samman och anpassats för att passa friluftsmuseets särskilda förutsättningar. Modellen har utarbetats i ett projekt rörande Skogaholm, och har sedan testats på Tottieska gården i Skansens stadskvarter. Just nu pågår ett arbete med att värdera Bollnässtugan i enlighet med denna modell.

Nyttjandet är en viktig fråga på Skansen. Ett brukat kulturarv är ett bevarat kulturarv? Den frågan ställs kanske på sin spets i Bollnässtugan. Den ligger centralt placerad på Skansen, ”alla” Skansens besökare passerar Bollnässtorget och marknadsgatan. Önskemålet om att ha Bollnässtugan öppen och med aktiviteter i den nästan varje dag krockar med risken för det ökade slitaget och risken för att det känsliga måleriet skadas. Måleriet i Bollnässtugan har alltid ansetts som mycket värdefullt. Inför den kulturhistoriska värderingen ville vi ta reda på hur mycket av måleriet som har målats över eller retuscherats under de år som har gått sedan Bollnässtugan flyttades

till Skansen 1892. Stockholms målerikonserveratorer gavs i uppdrag att göra en undersökning med UV-ljus för att ta reda på hur mycket av det vi idag ser som faktiskt är original och hur mycket som är senare retuscher och övermålningar.

Undersökningen har gjorts av Kajsa Söderberg och Kristin Fyrand. Måleriet i Bollnässtugan har belysts med UV-ljus. De olika tidernas retuscher och övermålningar har analyserats och redovisats på bild. En av "tavlorna" har studerats extra noggrant. Åtgärderna på den ger en bild av hur historiken för åtgärder på måleriet i Bollnässtugan har sett ut.

Resultatet från färgutredningen kommer att användas för att i den kulturhistoriska värderingen kunna göra bedömningar av värdet i Bollnässtugan, men kanske framför allt i arbetet med att avgöra i vilken omfattning, och på vilket sätt, som Bollnässtugan kan användas framöver.

Ett gästhandverkarprojekt vid Hantverkslaboratoriet

Anja Källbom, Station Ormaryd AB

1900-talets kaseinfärger var produkter av en lång tradition som sträcker sig tillbaka till åtminstone egyptiernas tidräkning – kanske t.o.m. så långt som till tiden då människan började använda färg. Man upptäckte att ett proteinrikt ostämne, *caseus*, har hög limförmåga och att man kan använda det för tillverkning av vattenfasta limmer och färger. Före den kemisk-tekniska industrialiseringen var tillverkningen hantverksmässig, och man använde skummjolk eller kvarg till lim- och färgtillverkning. Benämningen på denna färgtyp var *mjölfärg*. När skummjolk (avfettad mjölk) tillsätts en syra t.ex. ättika eller sin egen mjölksyra när den surnar, skiljs kvarg ut. Kvarg har en hög kaseinhalt, och finns i färdiga mejeriprodukter idag som t.ex. Arlas Kesella. Vid tillsats av ett basiskt ämne till kvarg t.ex. kalk, ammoniak, ammoniumkarbonat, borax löses kaseinet till lim för olika ändamål. När kasein under 1900-talets början började tillverkas industriellt som pulver, började färgerna att kallas *kaseinfärger*. Kasein kan användas som enda bindemedlet i färg men kan också som emulgator i emulsionsfärger (oljetillsats).

Till mjölk/kaseinfärgernas fördelar hör hög limstyrka, diffusionsöppenhet, lågt pris, lätt tillredning, kan användas till alla underlag, är vattenfast och svårösliga. Till nackdelarna hör den höga limstyrkan som vid ogynnsam tillredning/svagt underlag och felaktig användning kan få ytskiktet att spjälka. De kan användas både inomhus och utomhus.

Hantverksmässigt tillverkad färg av målare eller husägare kan ha varit vanlig och allmänt spridd utan att recepten finns nedtecknade. Det är svårt att idag finna äldre målare som har kunskapen. Färgtyperna finns beskrivna i en rad svenska och utländ-

ska handböcker för målare och allmänhet. För industriellt tillverkad färg finns statistik som visar att slam- och kallvattensfärgerna var ungefär lika använda som oljefärger på 1930-talet. På 1950-talet motsvarade de ca 1/3 av oljefärgens tillverkning. I en del länder t.ex. Tyskland förefaller de ha varit vanliga men det kan också bero på att man har rutin och vana av att utföra bindemedelsanalyser.

Det finns tillverkare av kaseinfärger idag, samtliga marknadsför sig som ekologisk naturfärg. Kaseinfärg har många goda egenskaper som gör att den kan betraktas som en ekologisk färgtyp. Den uppfyller många av de kriterier för hållbar färg som satts upp i tidigare arbete av författaren (Karppinen/Källbom, 2008). En miljödebatt efterlyses dock om

färgens övriga beståndsdelar. Förstudien omfattning har inte tillåtit identifikation av befintliga ytor, även om några möjliga miljöer har angetts. Därför kan heller inga slutsatser dras om karakteristik hos åldrade ytor. Möjliga analysmetoder är bl.a. FTIR/Raman och gasmasspektrometer. Det har inte funnits möjlighet att fördjupa sig i bindemedelsanalyser av möjliga kaseinfärgsytor. Förslag har lämnats på fortsatt arbete.

”Språket” som skapar distans mellan hantverkaren och akademien

Eva Wilms & Sigrid Lin, Celanders/Linnémålarna

Vi är två dekorationsmålare som arbetar med både nydesign och omfattande restaureringar sedan 10 år i Göteborg med omnejd. Efter förra Färgforum skapades en intressant kontakt med konservatorutbildningen i Göteborg, vilken resulterade i att elever och lärare (Helena Grundberg och Jon Breanne) önskade att göra studiebesök vid olika uppdrag som vi utfört. I samband med detta uppstod en intressant diskussion kring bevarande och rekonstruktion.

Vi har ett stort bildmaterial och kommer i vår presentation att tala kring hur vi arbetar med rekonstruktioner av historiskt interiörmåleri. Intressant är också hur konservatorer och dekorationsmålare kan samarbeta i restaureringar (istället för att konkurrera), eftersom vi har olika kunskaper och funktioner och på så sätt kompletterande varandra.

Den diskussion som uppstod vid konservatorutbildningens studiebesök var att det ofta är ”språket” som skapar distans mellan hantverkaren och akademien. Hur kan vi överbrygga detta?

Auripigment – sterkfargemedsvakheter. Tilbakeføring av 1700-talls interiør i et rom på Hafslund hovedgård i Sarpsborg, Norge

Susanne Kaun, Norsk institutt for kulturminneforskning (NIKU)

Hafslund hovedgård ble omfattende rehabilitert rundt 1760. I denne forbindelsen ble et rom innredet som et meget fornemt soverom. Rommets interiør består av brystninger, to-fyllings dører med profilerte dørgerikter og panelt vindusmyg, samt flere innrammete felt som tidligere var trukket med malt lerretstrekk. Lerretstapetet ble i 1937 flyttet til et annet rom og restaurert.

Ved fargeundersøkelsen i 2011 ble det som første malinglag funnet et veldig nedbrutt og i overflaten brunlig malinglag i to fargenyanser. Ved analyser ble det påvist blyhvit, auripigment og jernoksid i begge fargenyansene. Auripigment er et sterk guldfarget pigment som har en tendens å endre seg over tid. Dette bekrefter at rommets interiør opprinnelig ikke var brune, slik man antok på 1930-tallet, men lysgul og gul, og at den opprinnelige malingen har endret seg mye over tid.

For å finne frem til riktig fargetone og en oppskrift til å gjenskape malingen ble det gjennomført oppstrøksprøver med ulike pigmenter i linolje. Resultatet av prøveoppstrøkene førte til at interiøret ble malt opp med blyhvitmaling blandet med et moderne gult pigment, som ga tilnærmet samme fargetone og malingskarakter som blyhvitmaling med auripigment.

Rekonstruksjon av gulmålad tapet frå 1800-talet

Martin Ericson

Nyligen avslutade Studio Västsvensk Konservering i Göteborg en rekonstruksjon av en gulmålad tapet med tilhørande bård i "Biskopshuset" på Västra Hamngatan i hjärtat av Göteborg. Biskopshuset kom strax efter husets oppförande 1813 att fungera som bostad åt stadens biskop ända fram till 1980-talet då L-M Engströms Gymnasium flyttade in.

Huset har genomgått ett antal förändringar genom åren. På slutet av 1800-talet fick huset ytterligare en våning och fasaden byggdes om i nyrenässansstil. 1930 restaurerades huset både invändigt och utvändigt och när gymnasiet flyttade in på 1990-talet anpassades huset delvis för den nya verksamheten. Trots husets olika renoveringar är fortfarande några rum, däribland "tapetrummet", på andra våningen mer eller mindre intakta från tidigt 1800-tal.

Min presentation beskriver själva analysen av resterna av den tidigare väggbekläd-

naden och de diskussioner och den metodutveckling som föregick själva rekonstruktionsarbetet. I arbetet ingick framtagandet av en lämplig kulör och nyans av den gula "empir-färgen" samt en digitalt bläckutskrivna kopia av den ursprungliga bården i draperimotiv.

Syftet med restaureringen var att återskapa rummets ursprungliga karaktär genom att identifiera den ursprungliga färgsättningen samt att ta vara på så mycket som möjligt av originalmaterialet. Allt inom rimliga ekonomiska ramar.

Före restaurering

Efter konservering men innan snickerierna fick ny färg

Lusthuset vid Urho Kekkonens museum Ekudden i Helsingfors

Elisa Heikkilä, Museiverket, Finland

Villa Ekudden, som är en jugendvilla från 1904, ligger på en vacker parktomt i Mejlans vid brofästet till Fölisön. Villan var president Urho Kekkonens tjänstebostad under hans presidenttid 1956-1981. Villan blev på sin tid känd som centrum för Finlands politiska och statliga liv. Huvud- och ekonomibyggnaderna, bastun och lusthuset, samt parken restaurerades 2008-2012.

Lusthuset som står på en kulle är tomtens äldsta byggnad från 1830-talet. Det representerar empirestil och är möjligen ritat av C. L. Engel eller med stark influens av honom.

Emedan det finns få skriftliga dokument bevarade om lusthuset var själva byggnaden utgångspunkten för forskningen. Två konservatorer undersökte och analyserade lusthusets ytor och konstruktioner under sex månader. Det fanns totalt 18 olika skikt; det nyaste var en spånskiva från 1970-talet. Av

interiören gjordes en 3D animation, där man kan välja mellan olika faser. Där ser man tydligt hur helheten förändras, t.ex. en ljusblå färg växlar med en yppig blomstertapet.

Vid restaureringen valde man att förverkliga det äldsta skiktet som är en röd färg. Originalprovet testades i laboratorium, vilket bekräftade att ytan målats med limfärg och att pigmentet varit karminrött. Karminrött bleknar kraftigt och för att bestämma den ursprungliga valören hade man endast ett litet prov att tillgå. Det understa skiktet har möjligtvis även haft schablonmönster i vitt, men spåren av dem var så oklara att man inte kunde återskapa dem. Det är möjligt att se de här på 3D modellen.

Rekonstruktion: Utgångspunkten styr resultatet – Gunnebo Slott, uppfört 1782-1802

Maria Höijer, Inst. för kulturvård, Göteborgs Universitet

Vid Mölndals stads övertagande genomfördes en renovering av slottets interiör 1949-1952. Restaureringsprogrammet ”Gunnebo tillbaka till 1700-talet” 1996-2001, omfattade restaurering/rekonstruktion av stilparken och köksträdgården samt återuppförande av flygelbyggnaderna.

Dagens interiör uppvisar huvudsakligen rum med ytskikt från renoveringen 1949-1952 – som vid detta rekonstruktionstillfälle enhetligt patinerats med hartsfernissa, vilken har gulnat kraftigt. I några rum har detta ytskikt under senare tid (1980-tal och framåt) konserverats. I byggnaden finns även två rum med rekonstruerade ytskikt (1990-tal), utförda i traditionella material, baserade på färgarkeologiska undersökningar, som tillsynes har en viss patina eftersom valet av kulör, trots viss justering, utgår från ett av ålder och övermålningar förändrat original. På ovanvåningen har en interiör nyligen rekonstruerats, baserad på materialtekniska analyser av funna fragment och utförd i samma material och teknik som dessa, alltså en interiör som står i ”nyskick” och där tanken är att patinan ska komma med tiden.

Dessa tre utgångspunkter/förhållningssätt till interiören ger olika resultat. Det är en konsekvens av tidsanda, olika utförare, beställare, ekonomi etc. För att främja harmoni i en interiör som denna, vore det önskvärt med en helhetsyn.

Vilken utgångspunkt bör råda? Hur skulle en rekonstruktion med moderna material fungera i denna kontext?

Inwelchem Style sollen wir restaurieren?¹

Vicki Wenander, Wenanders Byrå

Sedan slutet av 1970-talet, när intresset för äldre färgmaterial och målnings-tekniker successivt vaknade, har vi rekonstruerat och restaurerat äldre byggnadsmåleri med såväl moderna färgmaterial och appliceringstekniker, som med material och tekniker som användes när respektive ytskikt ursprungligen iordningställdes. Resultatet har varierat – både kulturhistoriskt och utförandemässigt. Ibland har det blivit bra, ibland inte.

Resultatet av en restaurering är i huvudsak beroende av tre faktorer: det restaureringsideologiska ställningstagandet, processplaneringen inför genomförandet och kompetensen hos dem som medverkar vid själva produktionen. Om en av dessa delar fallerar, blir resultatet lidande. Det restaureringsideologiska ställningstagandet inleder och präglar hela processen, varför dess innebörd och tydlighet är avgörande för

resultatet.

Om syftet vid ett byggprojekt är att restaurera det arkitektoniska måleriet i en (mer eller mindre) kulturhistoriskt värdefull interiör, menar undertecknad att själva grundidén måste vara att man använder samma målningmaterial och appliceringstekniker som när interiören en gång iordningställdes.² Detta gäller oavsett ålder på objektet och de färgtyper som ursprungligen använts för den målningens behandling som ska repareras, underhållas eller återskapas. Beslut om undantag från denna princip bör vara väl utredda och underbyggda.

Min erfarenhet är att besluten att välja moderna material och appliceringstekniker vid restaurering av interiörer från tiden före (ca) 1960-talet sällan är restaureringsideologiskt underbyggda. Besluten baserar sig snarare på ovana vid att använda äldre material och målningstekniker, okunskap om äldre färgtypers (ofta förträffliga) egenskaper, okunskap om arbetsmiljölagsstiftningen eller, helt enkelt, på slentrian.

Jag menar att användandet av äldre material och målningstekniker sällan innebär några större bekymmer, varken vid utförandet eller för slutresultatet. Med ett tydligt restaureringsideologiskt ställningstagande, en noggrant genomförd processplanering och en väl sammansatt grupp av utförare, uppstår sällan logistiska eller administrativa problem under produktionen, samtidigt som slutresultatet blir tekniskt hållbart och uttrycket autentiskt. Det sistnämnda gäller även vid målningens behandlingarnas åldrande.

Exempel på detta är restaureringen av en nyrenässansdekorerad, ouppvärmad port-

gång från 1880-talet på Södermalm i Stockholm, där väggarna målats med linoljefärg direkt på putsen och taket målats med limfärg, även det direkt på putsen. Ett annat exempel är ett nio våningar högt bostadshus från 1940-talet på Kungsholmen i Stockholm, där samtliga ytor i trapphuset är målade med linoljebaserade färgtyper. Detta, trots att trapphuset saknar fönster (för vädring) och att samtliga lägenheter var bebodda under entreprenadtiden.

¹ 1828 publicerade den tyske arkitekten Heinrich Hübsch (1795-1863) sin text *Im welchem Style sollen wir bauen?*, där han propagerade för rundbogestilen. Texten var hans inlägg i den arkitekturideologiska samtidsdiskussionen.

² Vid konservering av konstnärligt måleri kan andra principer gälla.

Modernismens material och ytbehandlingar – Kan dom konserveras, restaure-ras eller återskapas?

Jon Braenne, Vel bevart!

Jeg vil presentere litt om bakgrunnen for det store materialutvalget som kom i 1920-30- og 40 talet, og arkitektenes bruk av disse materialene i bygningenes struktur og overflatebehandlingar.

Videre kort om hva vi kan- og ikke kan, i forbindelse med konservering, restaurering og rekonstruksjon av disse materialene.

Exempel på rekonstruksjoner och materialval i historiska byggnader

Anders Zander, Statens fastighetsverk

Anders Zander, kulturarvsspecialist på SFV, berättar om restaureringen av Linnémuseet i Uppsala 2006-2007 med utgångspunkt i arbetsprocessen och de restaureringsdiskussioner som fördes inför projektet med hyresgästen, antikvariska myndigheter och hantverkare. En av huvuduppgifterna var att åstadkomma en mer hemlik miljö i Carl von Linnés bostad, som genom en 1930-talsrestaurering förvandlats till en sparsmakad museimiljö utan färg, doft och närvaro av Linnés tid. En avgörande betydelse för hela projektet fick de dekormålade tapeterna efter 1700-talsförlagor.

Andra restaureringar som Anders arbetat med för SFV berörs, bl. a. trapphuset på Drottningholms slott, fasaden på Kina slott och Götiska rummet på Stockholms slott – projekt där hantverksskickligheten har varit en förutsättning för att åstadkomma bästa möjliga resultat. Slutligen presenteras den tidigare i år utgivna *SFV:s tekniska anvisning för byggnadsmåleri*, en skrift som Anders Zander har varit projektledare för.

Rekonstruktion/omgestaltning av två medeltida smidesdörrar i Älvestad kyrka, Linköpings stift

Kerstin Lyckman, Färgarkeologen

Det började för mig som ett uppdrag att dokumentera kvarvarande färgspår på smidesdörrarna som första åtgärd inför återanvändning av dem i omgestaltningen av Älvestad kyrka som tidigare brunnit ned till grunden. Nästa steg för dörrarna i omgestaltningen av kyrkan innebar att måla upp dem på nytt efter de tidigaste spåren.

Uppdraget för mig blev således att rekonstruera själva materialet; en purpurfärgad medeltida (lin)oljefärg samt en lackartad rödtjära för ommålning av respektive dörr.

Intressanta diskussioner uppstod vid beslut om målningsprogrammet. Den ena dörrens tidigare ytskikt var relativt bortsopade och ytrost hade trängt fram medan stora delar av den andra dörrens tidigare färgskikt täcktes med en svart alkydfärg från 1960-talet. Skulle nu målningen utföras enligt traditionell metod med ambition av materialautenticitet ända ned från bottenmaterialet, vilket skulle innebära en total rengöring och bortsopning av alla kvarvarande spår ned till stálytan, eller fanns möjligheten att bevara kvarvarande färgskikt och ändå uppnå upplevelsen av materialautenticitet?

Vi satsade på det sistnämnda. Med ett mellanskikt som gav vidhäftning till underlaget och, och samtidigt gav visuell återspeglning av smidesstålets silvergrå metall kapslades tidigare färgspår in med en industrialkyd lämplig för stål ut- och invändigt. På den ytan målades därefter med våra rekonstruerade färgmaterial. Rekonstruktionen av oljefärgen bestod av en lågblyhaltig traditionellt kokt linolja pigmenterad med hematit och caput mortum och rödtjäran kokades med pottaska och kalk till en glänsande och torkande fernissa som pigmenterades med röd järnoxid.

En intressant diskussion uppstod i fråga om just detta mellanskikt. Det mest optimala ur bevarandesynpunkt skulle ha varit att få till detta med ett reversibelt material som mellanskikt, dvs ett färgskikt som senare skulle kunna tvättas bort utan att undre skikt påverkas. Samtidigt uppstod diskussioner om livslängd och hållbarhet. Som alltid fanns synpunkter på om det ändå inte är en utopi med det reversibla skiktet. Vilket skulle det vara fråga om i så fall? Kanske schellack som går att avlägsna med etanol? I teorin är detta inget dåligt val, men i praktiken visar det sig att de flesta "reversibla" material ändå tränger ned i porösa underlag, och en stånpunkt kan då vara att man hellre markerar utgångsläget i tid med en modern särskiljbar polymer som också kan säkerställa att våra materialautentiska ytskikt inte förväxlas med äkta original.

Fra sort-hvit til farge og fra 1860-tallet til i fjor. Om fargeundersøkelse, analyse og rekonstruksjonsarbeider i Statsrådsværelset, Stortinget i Oslo

Edwin Verweij, Norsk institutt for kulturminneforskning (NIKU), Norge

Benny Karlson, Bratfoss AS, Norge

Hartmut Kutzke, Kulturhistorisk museum (KHM) ved Universitetet i Oslo (UiO), Norge

Etter en fargeundersøkelse, utført av NIKU i 2009, ble kun få kvadratdesimeter funnet av en 1860-talls dekor i et interiør i Stortinget i Oslo. Samtidig ble det funnet i arkivet noe sort-hvit fotografier fra 1910 og 1930-tallet som var tatt før hele dekoren forsvant under ensfargete overmalinger.

I samarbeid med Stortinget som oppdragsgiveren og Riksantikvaren, har vi diskutert flere forslag til å rekonstruere interiøret. Alle personer som var involvert hadde forskjellige tanker om den opprinnelige maleteknikk. Materialbruken, teksturen av overflatene, dekoren og fargesettingen var kun delvis kjent og trengte derfor en tolkning.

Vi har kombinert alle forskjellige aspekter og prøvd å male opp interiøret, ut fra de kildene, de analysene og originalen for å få det 'så historisk korrekt som mulig'. Arkivfunn, digitale rekonstruksjoner, pigment- og bindemiddelanalyser osv. ga oss nok opplysninger for å skaffe et grunnlag til en rekonstruksjon men samtidig er dette en moderne interpretasjon og viser egentlig hvordan vi 'forstår og ser' 1800-talls interiører.

Foredraget fokuserer på teamet som har samlet alle opplysninger og har kommet med forslag til å rekonstruere interiøret.

Färgundersökning av marmorerade väggar i Västra trappan, Stockholms slott

Karin Calissendorff, Institutionen för kulturvård på Göteborgs universitet

Västra trappan på Stockholms slott, Foto K. Calissendorff

Inom ramen för min utbildning har jag utfört en färgundersökning av Västra trappans marmorerade väggfält. För de som deltog på Färgforum 2011 kanske kom ihåg min presentation som var en upptakt av färgundersökningen. Nu vill jag knyta ihop säcken och berätta om resultaten.

Färgundersökningen har utförts i samarbete med Riksantikvarieämbetets konserveringsavdelning som gav mig chans att genomföra analyser som jag i min vardagliga arbetssituation bara kan drömma om.

Parallellt med analyserna har jag gjort arkivundersökning och jämfört historiska data med analyserna. Arbetet med Västra trappans marmorering har gett mig tillförlitliga resultat som berättar om en miljöns utseendemässiga skiftningar och intressanta restaureringsetiska vägval.

Detta vill jag dela med mig av på Färgforum och samtidigt slå ett slag för samarbetet mellan Riksantikvarieämbetet och Institutionen för kulturvård och alla vi som arbetar med bevaringsfrågor och färg.

Snitt från Västra trappans gröna marmorering, fotad på RAÄs konserveringsavd.
Foto: K. Calissendorff

Presentation av färgrelaterade projekt på gång

Stefan Lindgren, Tom Sandström, Riksantikvarieämbetet

Färg är ett prioriterat område för Riksantikvarieämbetet. Sedan det första färgforumet ägde rum 2009, och med följande möte 2011, har ämnet färg etablerats som ett utvecklingsområde för Förvaltningsavdelningen. Ett antal aktiviteter har initierats och genomförts och flera pågår med anknytning till färg.

Organiska färgämnen utgör ett speciellt fokusområde, eftersom man har uppmärksammat att det i Sverige finns förhållandevis lite kunskap och analyskompetens inom området. En del forskning har gjorts på Göteborgs universitet, och på Riksantikvarieämbetet har egen utbildning och kompetensutveckling genomförts. Man arbetar dessutom aktivt för att ta fram analysmetoder samt riktlinjer och standards för dokumentation och förvaltning av referenssamlingar.

Satsningar har gjorts för att etablera nya analys- och dokumentationsmetoder, som *micro fade testing*, för att utvärdera färgers beständighet med accelererad åldring på mikronivå, samt *reflectance transformation imaging*, för att exempelvis ta fram och tolka topografiska detaljer i målerilager

När det gäller forskning och metodutveckling prioriteras samarbetsprojekt med anknytning till färg. Bredare samarbete har inletts med bl.a. Göteborgs universitet, Statens fastighetsverk och Nationalmuseum. Resurser finns inom Riksantikvarieämbetet för att utföra analyser inom ramen av riktade projekt och insatser för att utveckla och sprida kunskap (www.raa.se/om-riksantikvarieambetet/vara-laboratorier). Tillgängliggörande av information är en viktig del av myndighetens roll där linoljefärgslikaren, Materialguiden, Riksantikvarieämbetets *Värda väl-blad* och nu Wikipedia utgör några kanaler. Under 2013 kommer även den internationella konferensen *Architectural Paint Research* att hållas i Stockholm.

Med årets Färgforum hoppas vi bl.a. öppna upp och knyta kontakt med målare, för att tillsammans med övriga kollegor och samarbetspartners diskutera gemensamma behov och definiera nya utvecklingsområden inför kommande Färgforum.

Deltagarförteckning

Deltagarförteckning Färgforum 2012, 18-19 oktober 2012

Efternamn	Förnamn	Företag	Mobil	Telefon	Epost
Aalto	Outi	Konservator Misa Asp AB	0700-31 31 68		outi.aalto1@gmail.com
Adolph	Bernt	Kulturfärg	0702-85 13 16	0961-109 10	info@kulturfarg.se
Andersson	Björn	Stiftelsen Skansen	0709-54 90 61		bjorn.andersson@skansen.se
Asp	Misa	Konservator Misa Asp AB	0708-76 92 91		misa.asp@bredband.net
Babos	Alexandru	Statens fastighetsverk	0703-99 47 66	08-696 73 64	alexandru.babos@sfv.se
Björdell	Ewa	Stockholms Målerikonservering AB	0701-72 71 15		ewa@konsivering.se
Blent	Karin	Stiftelsen Skansen	0708-10 14 34	08-442 81 48	karin.blent@skansen.se
Brønne	Jon	Vel Bevalt!	+47 92 20 21 66	+47 92 20 21 66	jbrønne@online.no
Brunskog	Maria	Högskolan på Gotland		0498-29 99 00	maria.brunskog@hgo.se
Calissendorff	Karin	Göteborgs Universitet	0708-85 72 78	0708-85 72 78	karin@enfantterrible.se
Carlsson	Marie	-	0730-78 45 66		marie_brokared@hotmail.com
Elfstedt	Jan	Elfstedts Hantverk & Måleri AB	0705-9712 48	018-36 40 70	info@elfstedts.se
Ericson	Martin	Studio Västsvensk Konsivering	0705-09 21 15	010-441 43 39	martin.a.ericson@vregion.se
Flink	Selja	Museiverket, Finland		+35 840 128 6161	selja.flink@nba.fi
Fyrand	Kristin	Stockholms Målerikonservering AB	0701-10 05 14		kristinfyrand@konsivering.se
Grundberg	Helena	NIKU		+47 23 35 50 24	helena.grundberg@niku.no
Heikkilä	Elisa	Museiverket, Finland		+35 840 128 6272	elisa.heikkila@nba.fi
Hinrichs Degerblad	Kathrin	Riksantikvarieämbetet		08-5191 8000	kathrin.degerblad@raa.se
Höjjer	Maria	Inst.för kulturvård, Göteborgs Universitet		031-786 56 74	maria.hojjer@conservation.gu.se
Ihrsen	Maria	Pictor målerikonservering AB	0702-35 38 32		maria.ihrsen@pictorkonsivering.se
Isaksson	Klara	Östergötlands museum	0732-06 83 52	0732-06 83 52	klara.isaksson@gmail.com
Jermsten	Elisabet	Statens fastighetsverk		08-696 73 52	elisabet.jermsten@sfv.se
Johansson	Per-Anders	Statens fastighetsverk KA	0707-96 70 38	08-696 70 38	per-anders.johansson@sfv.se
Järnerot	Eva	Pictor målerikonservering AB	0768-51 85 17		eva.jarnerot@pictorkonsivering.se
Kaun	Susanne	NIKU		+47 46 92 11 58	susanne.kaun@niku.no
Kettunen	Rebeca	Byggnadshytan på Gotland	0702-82 26 35	0498-27 10 27	rebeca.kettunen@byggnadshytan.com
Klemeyer	Susanne	Fa Isac Larsson	0738-42 72 53	08-20 40 41	sklemeyer@yahoo.de
Kolmodin	Marleen	Ars Mundi konservering sten & muralt AB	0704-38 88 68		info@arsmundi.se
Källblom	Arja	Station Ormaryd AB	0706-57 34 75		arja@stationormaryd.se
Larsson	Isac	Fa Isac larsson	0705-37 59 48	08-20 40 41	isac.larsson@comhem.se
Lin	Sigrid	Celander AB	0707-57 06 94	031-723 06 00	sigrid.lin@celander.se
Lindeberg	Carl Frederik	Stockholms Målerikonservering AB			konsivering@konsivering.se
Lindgren	Stefan	Riksantikvarieämbetet		08-5191 8000	stefan.lindgren@raa.se
Lorentzen	Marie-Louise	Moderna Museet och Universitetsmuseet i Bergen	+47 90 20 00 98	0709-29 65 65	m.lorentzen@modernamuseet.se
Luciani	Roberta	Forsvarsbygg		+47 90 02 49 63	roberta.havran@forsvarsbygg.no
Lundmark	Elin	Konservator Misa Asp AB	0703-76 71 67		elin_lundmark@yahoo.com
Lyckman	Kerstin	Färgarkeologen	0706-41 99 59	0512-159 03	kerstin.lyckman@fargarkeologen.se
Nyhén	Tove	Konservator Misa Asp AB	0739-19 85 19		tovenyhlen@yahoo.com
Näckter	Lotta	Östergötlands museum	0739-49 70 48	0739-49 70 48	lotta.nackter@gmail.com
Rittsel	Johan	AIX Arkitekter AB	0730-23 30 09	08-690 29 00	johan.rittisel@aix.se
Romero	Carmen	Stockholms Målerikonservering AB			konsivering@konsivering.se
Rosenquist	Gunnel	Jönköpings läns museum		036-30 18 00	gunnel.rosenquist@kjpm.se
Rossipal	Maria	Riksantikvarieämbetet	0708-83 89 87	08-5191 8397	maria.rossipal@raa.se

Deltagarförteckning Färgforum 2012, 18-19 oktober 2012

Efternamn	Förnamn	Företag	Mobil	Telefon	Epost
Salo	Helena	Konservator Misa Asp AB	0700-27 42 74		helena.salo@seamk.fi
Sandberg	Eva	Byggnadshyttan på Gotland	0761-04 83 26	0498-27 10 27	eva.sandberg@byggnadshyttan.com
Sander	Frank	Stiftelsen Skansen	0706-64 71 17		frank.sander@skansen.se
Sandström	Tom	Riksantikvarieämbetet	0708-83 80 24	08-5191 8374	tom.sandstrom@raa.se
Schussler	Katarina	Byggnadshyttan på Gotland	0703-00 57 24	0498-27 10 27	katarina.schussler@byggnadshyttan.com
Simonsson	Helen	Riksantikvarieämbetet	0708-31 72 16	08-5191 8339	helen.simonsson@raa.se
Skoglund	Cecilia	Värmlands museum	0705-27 52 90	054-701 19 74	cecilia.skoglund@varmlandsmuseum.se
Stjernberg	Lars	Stiftelsen Skansen	0704-74 29 49	08-34 28 34	lars_sj@hotmail.com
Strandin	Marianne	Stiftelsen Skansen	0709-14 84 02	08-442 82 47	marianne.strandin@skansen.se
Söderberg	Kajsa	Stockholms Målerikonservering AB			konservering@konservering.se
Tallberg	Henry	Stiftelsen Skansen	0760-64 72 99		bjorn.andersson@skansen.se
Thorvaldson Choudhury	Ellinor	Stockholms Målerikonservering AB			konservering@konservering.se
Tunberg	Britta	Alla tiders	0705-71 79 70	0140-802 72	britta@allatiders.nu
Ulvestam	Sophie	Stockholms Målerikonservering AB	0705-79 22 53		fiarulvestam@hotmail.com
Wenander	Vicki	Wenanders Byrå	0706-14 14 55		vicki.wenander@wenanders.se
Verweij	Edwin	NIKU		+47 23 35 50 42	edwin.verweij@niku.no
Willen	Linda	Stockholms Målerikonservering AB			konservering@konservering.se
Wilms	Eva	Celander AB	0707-57 06 84	031-723 06 00	eva.wilms@celander.se
Wockatz	Eva	Sörmlands museum		0155-24 57 35	eva.wockatz@dli.se
Zander	Anders	Statens fastighetsverk	0708-61 03 62		anders.zander@sfv.se